

KIRGIZİSTAN'LI BİR ÂLİM: ŞERAFEDDİN KERVÂNÎ (1905-1985)
Hayatı, Eserleri ve Hadisçiliği

Dr. Selçuk COŞKUN*

ÖZET

1990'lı yıllara kadar, iletişim kopukluğu yaşadığımız Orta Asya Türk topluluklarında, Sovyet baskısına rağmen din öğrenimi süregelmiştir. Buna paralel olarak, dinî eserler de yazılmıştır. Bu eserleri yazarlardan biri de Şerafeddin Kervânî'dir. 1905-1985 yılları arasında Kırgızistan'da yaşayan yazar, Tarih, Edebiyat, Kelâm, Akâid, Hadis, Fıkıh ve Ahlâk alanlarında eserler vermiştir. Hadisle ilgili eserinin adı, "et-Ta'limu'l-Kalem Limeni'llezî lem Ya'lem"dir. Eser, hadis literatürü içinde, "Belirli sayıda hadisleri toplayan eserler" kategorisine girmektedir. İçerisinde, 316 tane hadis bulunmaktadır. Hadislerinin büyük çoğunluğu sahih ve hasendir. Eser, kendi kategorisinde orijinal olmamasına rağmen, o dönem ve coğrafya için önemli bir boşluğu doldurur niteliktedir.

Giriş

Kırgızistan, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu tarihten itibaren, Türkiye ile Kırgızistan arasında, farklı alanlarda, ilişkiler gelişmeye başlamıştır. İlişkilerin geliştirildiği alanlardan biri de eğitimdir. Bu çerçevede, yüzlerce öğrenciye kucak açılmış ve Türkiye'de öğrenim görmelerine imkân sağlanmıştır. Başkent Bişkek'te, Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi kurulmuş ve Kırgızistan'ın ikinci büyük şehri Oş'ta, Ankara Üniversitesi, Türkiye Diyanet Vakfı ve Oş Devlet Üniversitesi'nden oluşan üç kurum tarafından imzalanan protokolle, İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

2000-2001 öğretim yılında, adı geçen fakültede öğretim üyesi olarak çalıştım. Bu zaman zarfında çeşitli olaylara tanık oldum. Bunlardan biri de bu makalenin hazırlanmasına zemin teşkil eden şu olaydır.

Kırgızistan'ın ikinci büyük şehri olan Oş'un Kızılkaya ilçesine bağlı Kervân köyünde yaşamış olan bir alimden haberdar olduk. Bilahere, iki saatlik yolculuktan sonra, düzlük bir alanda yer alan köye gittik. Kısa bir araştırmadan sonra, adı geçen zatın oğlunun evini bulduk. Hane sahibine, babasından kalan kitapları görmek istediğimi söyledim. Aynı zamanda din görevlisi olan hane sahibimiz, babasının büyük bir âlim olduğunu, tahsil hayatı boyunca değişik

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Bölümü Hadis ABD Öğrt. Üyesi.

yerlerden temin ettiği kitaplarının yanında, kendisinin telif ettiği eserlerinin de bulunduğunu söyledi. Ben, önce telif ettiği eserleri, daha sonra da diğerlerini görmek istediğimi söyledim. İmam, kitapları getiriyor, ben de inceliyordum. Bir yandan da babasıyla ilgili çeşitli sorular sorup bilgi alıyordum. Nihayet, İmamın babası Molla Şerafeddin'in, Rusların bütün engellemelerine rağmen fırsatını bulup kendini yetiştiren çilekeş, velûd, ama sesini duyuramayan garip bir alim olduğunu anladım. Oğlu Mukaddes Hacı, bana, babasının yazdığı hadis kitabını hediye etti ve köyden ayrıldık. Daha sonra, aynı köyden olan öğrencimiz Ötkürbek Eşmatov'un yardımıyla, Molla Şerafeddin Kervânî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi topladık. Hayatı hakkındaki bilgileri, oğlu, kızı, öğrencileri ve diğer tanıyanlardan derlediğimiz için, kaynak olarak şahıs isimlerini zikredeceğiz.. Eserleri hakkındaki bilgileri ise, bizzat inceleyerek tesbit ettik.

Bu kısa girişten sonra, Molla Şerafeddin'in hayatı, eserleri ve hadisçiliğine geçebiliriz.

1. HAYATI

Kırgızlar, Manas ve Talas ırmaklarının arası ile bu alana bitişik Güney bölgelerde yaşamışlardır.. XVI. Yüzyıldan sonra, Kırgızlar bugün yaşadıkları bölgelere yayılmışlardır. Bu arada halkın bünyesinde, Kazak, Özbek, Kalmak vb. kökenli unsurlar da yer almaktaydı¹. Kırgızlar, 19.yüzyılın ikinci yarısında, Rus egemenliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu tarihten sonra, zaman zaman bağımsızlık denemelerinde bulunmuş fakat başarılı olamamışlardır. 1916-1917 yılları, Kırgızlar için tarihlerinin en kötü dönemi olmuştur. Bu yıllarda onlar, nüfuslarının %25i kadarını kaybetmişlerdir². 30 Nisan 1918'de Kırgızistan, Rusya Federasyonu bünyesindeki Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin parçası olmuştur. 1924'te ise Kırgız Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. Bu özerk cumhuriyet, daha sonra 1926'da Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüş, 1936'da ise Kırgızistan egemen bir cumhuriyet olarak SSCB'ye katılmıştır³.

Araştırma sadedinde bulunduğumuz, Kocaniyaz'ın oğlu Şerafeddin, bu karışık dönemlerin çocuğudur. 1905 yılında Nookat ilçesinin Toolos nahiyesinin Murkut köyünde, ekonomik durumu iyi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Rus ihtilalinde zaman zaman sürgüne gönderilen Kocaniyaz'ın 12 oğlu vardı ve bunlardan sadece, en küçüğü olan Şerafeddin hayatta kalmıştı. Bu nedenle ailesi onun eğitimine önem veriyordu. Babası, küçük yaşta onu medreseye vermiş, okuma-

¹ Karayev, Omurkul. "Kırgızistan'ın Etnik Tarihi ve Kırgız Halkının Oluşumu", *Bağımsız Kırgızistan Düşümler ve Çözümler*'in içinde. Derleyen: Emine Gürsoy Naskali, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara-2001, s.24.

² Bk. Erdem, Mustafa, *Kırgız Türkleri*, ASAM Yay., Ankara-2000, s.69-71.

³ Bk. Erdem, a.g.e., s.71-73.

yazma ve temel bilgileri öğrendikten sonra, 1917'de 12 yaşındayken Merğilan'a ilim tahsiline göndermiştir. Bu aynı zamanda Bolşevik ihtilalinin yapıldığı yıldır. Çarlık Rusyasının yıkılması, müslümanlarda rahatlama beklentilerini de artırmıştır. Hatta Türklerin bir kısmı, komünistlerin yaldızlı sözlerine o kadar yüreктen inanmıştır ki, ihtilalden sonra bütün sıkıntıların sona ereceği yeni bir hayatın başlayacağı sanılmıştır⁴. Zaman zaman da gazetelerinde bu beklentilerinin gerçekleştiğini yazmışlardır. Benzer ifadeler, son dönem Tatar alimlerinden Musa Carullah tarafından da dillendirilmiştir. O, 1925'te Hindistanlı Müslümanlara yazdığı mektupta şöyle söylemektedir: "*Rusya'da büyük bir devrim zafer kazanmış ve eski tiranlar rejimini yıkarak, dürüst ve eşitliğe dayalı rejim kurmuştur. Şimdi Müslümanlar, eşitlik, güven ve barış içinde yaşamaktadırlar. Bu fırsattan yararlanarak Kur'an mü'minleri toplumu kurmak zamanı gelmiştir*"⁵. Hatta bazı ileri gelen kişiler -Sultan Galiyev gibi- islâma gerek kalmadığını, onu tedricen ortadan kaldırmak için zamana ihtiyaç duyulduğunu, komünist idarecilere tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeye uyan idareciler, 1925'e kadar, Müslümanlara dokunmamışlardır⁶. Öyle anlaşılıyor ki, Molla Şerafeddin de bu rahatlıktan istifade etmiş ve Merğilan'da yaklaşık on yıl kalmıştır.

Molla Şerafeddin, 1926 yılına kadar, başka bir ifadeyle Kırgızistan'ın, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmesine kadar Merğilan'da eğitimine devam etmiştir. Oğlu Mukaddes'e anlattığına göre, "*Bu zamana kadar Orta Asya'da halk barış içerisinde yaşamaktaydı*". Ancak bu durum, böyle devam etmemiş, 1922-1925 yılları arasında şeriat, boy ve kabile geleneklerine dayanan mahkemeler lağvedilmiş, bunun akabinde, cami, mescit ve medrese gibi yapılarıdaki değerli eşyalara el konulmuş ve nihayet 1928'de din derslerini okutan mektep ve medreselerin kapatılmasıyla⁷ baskılar iyice artmıştır. Molla Şerafeddin tam bu sıralarda Merğilan'dan ayrılıp, özellikle de fıkıh öğrenmek üzere Semerkand'a gitmiştir. 1930 yılında Tacikistan'a geçmiş. 1934 yılında, zorlu sınır yolculukları yaparak buradan önce Pakistan'ın Peşaver şehrine, oradan da Hindistan'a geçmiştir. Orada, adını tespit edemediğimiz Hindistan'lı bir zattan ilim tahsil etmiş ve bu arada Urducayı da öğrenmiştir. 1937 yılında, 32 yaşındayken, anne ve babasının yaşlandığını düşünerek memleketine dönmüştür. Ancak bu dönemlerdeki bilgili ve itibarlı kişilere yönelik sürgün olayları onlara rahat vermemiş, nihayet Molla Şerafeddin ailesini alıp Tacikistan'daki Şaartuz şehrine kaçmıştır. Buradan, Afganistan'a, oradan da Arabistan'a geçme isteği, anne-babasının muhalefeti sebebiyle gerçekleşmemiştir. Şaartuz'da iki yıl kaldıktan sonra 1939 yılında ailesiyle tekrar memleketine dönmüştür. Tekrar sürgün söylentileri üzerine

⁴ Bk. Erdem, a.g.e., s.17.

⁵ Erşahin, Seyfeddin, *Türkistan'da İslâm ve Müslümanlar Sovyet Dönemi*, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara-1999, s.120.

⁶ Bk.Erdem, a.g.e., s.18.

⁷ Bk. Erdem, a.g.e., s.21.

Kırgızistan'daki Kadamcay köyüne taşınmıştır. Buradayken tramvayla ilgili bir okulu bitirmiş ve bu işin uzmanı olmuştur. Bu meslekte yetişmiş eleman sıkıntısı çekildiğinden, o sıralarda patlak veren II. Dünya savaşına alınmamıştır.

1943 yılında tekrar kendi köyüne gelip evlenmiş ve Kadamcay'a geri dönmüştür. Savaş zamanlarında gizlice Ahuncan Vuadildik adındaki bir zattan dersler almıştır. Bu arada akciğer rahatsızlığı geçirmiş, 1948 yılında ise hem annesini hem de babasını kaybetmiştir. Bu garip memleketteki hayat şartlarına daha fazla dayanamamış ve 1950 yılında oğlu Anvar (Enver) ve eşiyle birlikte kendi köylerine geri dönmüşlerdir.

Burada biraz rahata kavuşmuş ve çeşitli yerlerden toparladığı eserlerle çalışmalarını gizli de olsa devam ettirmiştir. Bu arada, köylerinde yapımına başlanan bir park ve müzede çalışmıştır. Hatta onun diktiği ağaçlar bugün hala durmaktadır. 6-7 sene yaptığı bu işi bırakmış ve bir çiftliğe işçi olarak girmiştir. Ancak rahatsızlığı nedeniyle kendi yerine hanımı çalışmıştır. O ise, bu esnada gizlice çocuklara dersler vermiştir. Bu arada, fırsat buldukça, Özgen, Köhne-ata, Nur-ata, Niva ve Semerkand gibi yerlere seyahatler etmiştir.

Bu sıralarda, karşılaştığı olayları bazen şiir, bazen nesir olarak kaleme almıştır. Hatta yapılan haksızlıkları da kaydetmiş, ancak bu vesikalara el konularak yakılmıştır.

Amelde Hanefî, itikatta Maturidî mezhebine mensup olan Molla Şerafeddin, Tarih, Fıkıh, Hadis, Akâid, Kelâm, Ahlâk, Edebiyat ve diğer bazı alanlarda eserler yazmıştır.

Molla Şerafeddin 1985 yılında, 80 yaşında vefat etmiştir. Zevcesi Surma hanım, oğulları Anvar, Mukaddas ve kızı hayattadır.

Molla Şerâfeddin'le İlgili Bazı Hatıralar

Molla Abdurrahman el-Kaşgarî onun velûd bir müellif olduğunu gösteren şöyle bir hatıra anlatmaktadır: "1975 yılında, bir ikinci namazı vaktinde ziyaretine gittim. Masasının üzerinden 2-3 sayfayı alıp yukarı kaldırdı. "*Kime mektup yazıyorsun?*" diye sordum. "*Sonraki nesillere...*" diye cevap verdi. Öbür taraftan 3-4 el yazması defteri bana gösterdi. Namazı kıldıktan sonra, bunlardan birkaç beyit okudu." Aynı konuya vurgu yapan Molla Ahmad Ali de şunları söylemektedir: "Molla Şerafeddin hem çok sayfalar yazardı, hem de bize öğretirdi. Bize her zaman şöyle derdi: "*Dilinizi, dininizi ve gönlünüzü hiçbir şeye değiştirmeyin. Ben bütün bildiklerimi size aktaracağım, siz de başkalarına aktarın*" Allah'a şükürler olsun! Şimdi dinimize bağımsızlık verildi. Biz de geçmişte yok edilen medresemizi yeniden inşa ettik ve talebelerimizi açıkça okutuyoruz".

Abdulgözümlü'nün ise, onun toplumdaki saygınlığını şu ifadelerle dillendirmektedir: "...O zamanlar, bizim köyümüzde ve yakın köylerde Cuma namazı kılacak mescitler yoktu. Molla Şerafeddin beni ve birkaç kişiyi alıp

Fergana'ya götürdü. Namazdan sonra bir çayhaneye girdik. Burada insanların ona saygısını ve onun da vakar, tevezu, az ve öz konuşan vasıfları beni çok etkilemişti”.

Öğrenim yıllarında çektiği sıkıntıları da oğlu Mukaddes Hacı şu cümlelerle ifade etmektedir: “Babam Merğilan’da okuyorken, çok zorluk ve sıkıntılar çekmişler. Oruçlarını bir parça bayat eklemekle tutarlarımış. O; *“Bazen, evi bize yakın olan zengin aile çocuğu arkadaşlarımız, bize yumuşak ekme getirirlerdi. Orada okuduğum sıralarda, uyumamak için kuru odunların üzerinde oturdum veya ayaklarımı suya salardım”* derdi”.

Onun insanları aydınlatmak için gösterdiği gayreti ve bugünkü durumu makayese eden Eşmatoğlu Muzurahim de şunları anlatmaktadır: “Molla Şerafeddin, karanlığın içinde parlayan kandil gibi bir insandı. Biz, müslümanlık ve din ilimleri konusunda çok cahildik. İşte bu insan, birkaç talebe yetiştirerek bize şeref verdi. Şimdi onun talebeleri bizim çocuklarımızı okutuyorlar. Kur’ân’ın dediği gibi *“Herbir zorluğun ardından kolaylık vardır”*⁸. Dine özgürlük var ama başka dinlere de var. Gençlerimizin başka dinlere sapmasını önleyenler de Molla Şerafeddin’in talebeleridir. O, Kendi hayatını Sovyet döneminde geçirdi ve bütün gayretiyle İslâmın kalkınmasına çalıştı. Onun bu gayretleri, yazılarında ve şiirlerinde vardır”.

Onun farklı bir yönüne işaret eden kızı ise, “Bilmiyorum nereden öğrenmiş? Belki de özel bir kabiliyeti vardır. Ama babamın ressamlığı da vardı. İşte şu duvardaki Kâbe resmini, Kâbe’yi hiç görmediği halde, tamamen başkalarının ifadelerinden hareketle çizmiştir” demektedir.

Öğrencileri

Molla Şerafeddin Kervânî’nin Oş ve Andican bölgesinde yetiştirdiği talebelerinden bazıları şunlardır:

Molla Talip (Şimdi Karvan Köyünün imamı), Molla Abdulmuttalib (Toolos İslam medresesinin müdürü), Molla Saydulla Hacı (Kızılkaya şehrindeki büyük caminin imamı ve hacca gideceklerin baş rehberi), Molla Mirzabek (Çal mescidinin baş imamı), Molla Capar (Toolos İslam medresesinin müdürü), Molla Ahmad Ali (Toolos İslam Medresesinin baş müderrisi), Mollo Maksat, Mollo Toktor Ali, Mollo Arın Eşen, Mollo Amdulcalil, Mollo Abdalbaki, Mollo Şamsi, Mollo Abdulmomun, Mollo Üsön (Hüseyin) ve Molla Musayafcan.

2. ESERLERİ

Molla Şerafeddin’in eserleri incelendiğinde, onun bilgiyi bir hazine olarak gördüğü ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılması için muhakkak yazılması gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. Hatta o, sanki bu “her şeyi yazıya geçirme” anlayışından dolayı eleştirileceğini tahmin ederek, bütün eserlerinin

⁸ İnşirah,5

başında, yazının öneminden bahseden; “*Kayyidû'l-İlme bi'l-Kitâbeti* (Bilgiyi yazı ile kayıt altına alın)”⁹ hadisini; “*Hıfzu'l-İlmi saydun ve kitâbetuhu kaydun* (İlim elde etmek avdır. Onu yazmak ise (avı) bağlamaktır)”¹⁰ ve “*el-Hattu nisfu'l-İlmi* (Yazı ilmin yarısıdır)”¹¹ sözlerini ve aşağıdaki şu beyitleri yazmaktadır:

Küllü sırrın câveze'l-isneyni şâ'a (İki kişinin bildiği her sır ifşa olur),

Küllü ilmin leyse bi'l-kirtâsi dâ'â (Kâğıda geçirilmemiş her ilim zayı olur).

Hatt-ı takdîr est hâli ez ğelet (Takdir yazısı her türlü hatadan beridir),

Hiç hatt-ı hâli nebâşet ez ğelet ((Onun dışındaki) Hiçbir yazı yanlışlıktan hali değildir).

Molla Şerafeddin'in eserleri telif, derleme ve tercümelerden oluşmaktadır. Müellif bu eserlerinin çoğunda, akademik bir tarzı tercih etmemiş, bilgi açlığı çeken halkı bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Gerek Çarlık Rusya'sı döneminde, gerekse Sovyetler döneminde, müslüman halkın dinlerini öğrenmemeleri için yapılan baskılar hatırlanırsa, Molla Şerafeddin'in bu tarzının haklılığı daha iyi anlaşılacaktır.

Çarlık Rusya'sının bütün baskılarına rağmen, müslüman Türk toplulukları büyük ölçüde Arap alfabesi ile okunup yazılan kendi dillerini kullanmışlardır. İlmî ve edebî eserler, yöresine göre ya Arapça, ya Farsça, veya Türkçe yazılmışlardır. Bütün bunlara ilâve olarak Türkistan'ın büyük çoğunluğunda Çağatay dili ortak bir dil haline getirilmiş ve bu yolla eserler üretilmiştir¹². Dönemin dil özelliklerini, Molla Şerafeddin'in eserlerinde de görmek mümkündür. Nitekim Molla Şerafeddin, bütün eserlerini, Arap ve Fars alfabesiyle yazmıştır. Dil olarak da bazen Arapça, bazen Farsça ve çoğunlukla da bugün Orta Asya'da “Türkî” diye isimlendirilen Çağatayca'yı kullanmıştır. Her ne kadar 1929 yılında bütün Rusya'da Latin alfabesine geçilmiş, aynı yıllarda Türkiye'nin de Latin alfabesini kabul etmesi üzerine 1939 yılında Kiril alfabesine dönülmüşse¹³ de, bu durum, Molla Şerafeddin'in eserlerine yansımamıştır.

Orijinalitesi konusundaki değerlendirmeleri ehline bırakarak, ona nisbet edilen eserlerin listesini vermeyi uygun görüyoruz

⁹ Bkz. Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân, *Sünen-i Dârimî*, Tercüme ve Tahkik: Abdullah Aydınlı, Madve, İstanbul-1994, I,486.

¹⁰ Bkz. el-Kannûcî, Sıddık b. Hasan, *Ebcedu'l-Ulûm*, Thk: Abdulcebbar Zekkâr, Dâru'l-Kütübü'l-İlmî, Beyrut-1978, I,244.

¹¹ Benzer bir söz için bkz. el-Münâvî, *a.g.e.*, IV,531.

¹² Erdem, *a.g.e.*, s.22.

¹³ Bk. Erdem, *a.g.e.*, s.23-24.

Edebiyatla İlgili Eserler

1. **Âsârü's-Şerâfi**, (Derleme beytler), el yazma, 1395 h./1972m., 96 varak, 24x19 cm. Türkî, Arap Alfabeti.
2. **Risâle-i Azîza**, (Bazı Arapça beyitleri şerh), el yazma, 1407h./191984m., II cilt, 96v., 24x19cm, Türkî, Arap alfabeti.
3. **Kaside-i Bane Suâd**, (Ka'b b. Zübeyr'in Kasidesinin Şerhi¹⁴), el yazma, 1367h./1944m., 60v., 25x19cm, Türkî, Arap alfabeti.
4. **Nameler, Meseleler, Beytler**, (Kendi yazdığı şiirler), el yazma, 1377h./1955m., 96v., 20x17cm, Türkî, Arap alfabeti.
5. **Risâle-i Azîra**, (Bazı Arapça beyitlerin şerhi), el yazma, 1973m., 48v., 24x19cm, Tacikçe, Arap alfabeti.

Sağlıkla İlgili Eserler

6. **Havâsü'l-Aşî**, (Tıpla ilgili yararlı bilgileri ihtiva eder), el yazma, 1390h./1967m., 94v., 25x20cm, Türkî, Arap alfabeti.
7. **Fevâidu'z-Zarûriyye**, (Tıpla ilgili Arapçadan tercüme), el yazma, 1396h./1973m., 176v., 26x21cm, Türkî, Arap alfabeti.

Akaid ve Kelâm

8. **İşârâtü's-Sa'at**, (Kiyametin alametleriyle ilgili Arapçadan tercüme), el yazma, 1390h./1967m., 102v., 20x13cm, Türkî, Arap alfabeti.
9. **Mir'âtu'l-Mu'tekûdîn**, (Akaidle ilgili konularda, talebeleri ve diğer gençleri bilgilendirmek maksadıyla Arapçadan anadiline çevirdiği eser), el yazma, 1405h./1982m., 90v., 26x21cm, Türkî, Arap alfabeti.

Fıkıh

10. **Tuhafu'l-Ülemâi'l-Fuzalâ**, (Fıkıhla ilgili tercüme), el yazma, 1388h./1965m., 258v., 25x20cm, Türkî, Arap alfabeti.
11. **Mesâilun Şettâ**, (Fıkıhla ilgili çeşitli vaazlarını topladığı kitap), el yazma, 1396h./1973m., 48v., 16x12cm, Arapça.
12. **Mesâilu'l-Hanefiyye**, (Hanefi mezhebiyle ilgili bazı meseleler), el yazma, 1398h./1975m., 96v., 20x16cm, Arapça.
13. **Mes'eletü'z-Zarûriyye**, (Kendi dönemindeki zaruri meseleler ile ilgili vaazları), el yazma, 1395h./1972m., 210v., 29x20cm, Arapça.

¹⁴ Kaside hakkında bilgi için bkz. Demiryak, Kenan, "Bânet Su'ad Kasidesi Üzerine" *Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı:24, Erzurum-1997, s.141-157.

Tarih

14. **Kitâbu'd-Devr Risâle-i Nesebiyye**, (Amur Temür'den başlayan Kırgız tarihi), el yazma, 1391h./1969m., 48v., 20x14cm, Türkî, Arap alfabesi.
15. **Tarihlar**, (Kısaca Ortaasya tarihi), el yazma, 1388h./1965m., 88v., 20x14cm, Türkî, Arap alfabesi.
16. **Tarih**, (Kırgız ve Kazakların tarihi), el yazma, 1403h./1980m., 16v., 19x14cm, Arapça.
17. **Abşırın Tarihi**, (Abşır Ata ziyaret yerinin tarihiyle ilgili yarım kalmış bir eser), el yazma, 1412h./1980m., 48v., 20x16cm, Türkî, Arap alfabesi.

Hadis

18. **et-Ta'limu'l-Kalem limenillezî lem Ya'lem**, (Geniş bilgi ileride verilecektir).

Diğer Konularla İlgili Eserler

19. **Mihlâtu't-Tekaddî**, (Bu eserinde, bütün ilimlerden gerekli şeyleri cem etmiştir), el yazma, 1396h./1973m., 225 v., 24x19cm, Arapça.
20. **Sevâbu Hazîhi'l-Ümme**, (Muhammed ümmetinin faziletlerini anlatan eser), el yazma, 1406h./1983m., 98v., 19x14cm, Türkî, Arap alfabesi.
21. **Himayetu't-Dürer**, el yazma, 1406h./1983m., 98v., 19x14cm, Arapça
22. **er-Risâletü'l-İslâhiyye**, (Dini merasimlerdeki yanlışlıkları düzeltmek için yazılmıştır), el yazma, 1373h./1950m., 96v., 20x15cm, Türkî, Arap alfabesi.
23. **Tüşler**, (Kendisi ve yakın arkadaşlarının gördüğü rüyalar ve tabirleri), el yazma, 1382h./1960m., 52v., 21x15cm, Türkî, Arap alfabesi.
24. **Fethu'l-Vedûd**, (Mevlid-i Nebevînin şerhi), el yazma, 1399h./1976m., 55v., 20x16cm, Türkî, Arap alfabesi.
25. **Hidâyetü'l-Ülemâ li-Ümmeti'l-Cühelâ**, (Alimlerden cahillere nasihatler), el yazma, 1405h./1982m., 52v., 29x20cm, Arapça.
26. **el-Hediyye li'l-Mukaddes**, (Oğlu Mukaddes Hacı'ya nasihatlarını içerir), el yazma, 1406h./1983m., 48v., 16x12cm, Türkî, Arap alfabesi.

Bu kadar eser yazmasına rağmen, bunların hiçbirisini bastıramamıştır. Bu konuda bir gayretinin olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak, eserlerinin giriş kısımlarında belirttiği, insanları aydınlatmak, onlara faydalı olmak gibi hedefleri hatırlanırsa, kitaplarını bastırmak istediği ancak buna muvaffak olamadığı düşünülebilir. Bunda, idaresi altında yaşamak zorunda kaldığı Sovyetler Birliğinin yaptığı baskıların etkili olduğu kesindir. Bunun yanında, basım-yayın işlerinin yoğun olduğu Kazan gibi merkezlerden uzakta yaşaması da bir neden olarak görülebilir.

Molla Şerafeddin bu eserleri yazarken, seyahat ettiği çeşitli bölgelerden topladığı eserlerden de istifade etmiştir. Çeşitli coğrafyalardan toplayıp bir araya getirdiği bu eserlerin büyük çoğunluğu, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi temel İslâmî ilimlerle ilgilidir. Ancak Arapça, Edebiyat, Akâid ve Kelâm alanında da eserlere sahip olmuştur. Ayrıca, 98 tane de baş ve son yaprakları kopmuş, dolayısıyla adı ve muhtevası özel bir araştırmadan sonra anlaşılabilir eser vardır. Eserlerin baskı yerleri, Kazan, Mısır/Kahire, Taşkent, Suudi Arabistan, Hindistan/Bombay ve İstanbul'dur. Ancak, Kazan ve Taşkent baskılı eserler çoğunluktadır. Eserler arasında, ayrıca incelenmesi gereken bir kaç yazma eser de vardır. Matbu olanlar ise, 1863-1920 tarihlerinde basılmış ve çoğu taş baskıdır.

3. MOLLA ŞERAFEDDİN'İN "ET-TA'LİMU'L-KALEM LİMENİ'LLEZİ LEM YA'LEM" ADLI ESERİ VE HADİSÇİLİĞİ

Hadisçiler, Hadis İlmî Tarihini dört devreye ayırırlar: Tesbit devri, tedvin devri, tasnif devri ve tehzib devri. *Kütübü Sitte* diye anılan temel hadis kaynaklarının yazıldığı tasnif devrini takip eden tehzib devri, günümüze kadar devam eder. Bu dönemde, daha önceki dönemlerde meydana getirilmiş olan hadis kitapları üzerinde çeşitli yönlerden araştırmalar yapılmış ve eserler yazılmıştır.

Tehzib dönemi eserleri, ya hadisin senediyle yada metniyle ilgilidir. Hadislerin metinleriyle ilgili eserleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Toplama ve tasnif çalışmaları
 - a. Her konuda hadis ihtiva eden eserler,
 - b. Belirli konulardaki hadisleri ihtiva eden eserler,
 - c. Belirli özellikteki hadisleri ihtiva eden eserler
 - d. Belirli sayıdaki hadisleri ihtiva eden eserler
2. Tesbit ve tahkik çalışmaları
3. İhtisar ve tehzib çalışmaları
4. Fihrist çalışmaları
5. Anlama çalışmaları
 - a. İ'râbu'l-Hadis çalışmaları
 - b. Hadis lügati çalışmaları
 - c. Şerh ve hâşiye çalışmaları¹⁵

¹⁵ Bkz. Ebu Muhammed ed-Darimî, *a.g.e.*, "Giriş", s.33-43.

Metinle ilgili olarak yapılan bu farklı çalışmalardan bizi ilgilendiren kısım, “*Belirli sayıdaki hadisleri ihtiva eden eserler*”dir. Zira, Molla Şerafeddin Kervânî'nin hadis sahasında mustakil olarak yazdığı tek eser olan “*et-Ta'limu'l-Kalem Limeni'llezî Lem Ya'lem*” bu kısma girmektedir. Onun hadisçiliğini, büyük ölçüde bu eserden hareketle ortaya koymaya çalışacağız.

Tehzib döneminde, “*Belirli sayıdaki hadisleri ihtiva eden eserler*” genelde, 7, 40, 101, 250, 500, 1001 hadisten oluşmaktadır. Bu sayıların tesbitinde, rakamların toplum içinde kazandıkları özel anlamların etkisi büyüktür¹⁶. Bununla beraber, özellikle “*Kırk Hadis*” kitaplarının yazılmasında, birçok sahabî tarafından rivayet edilmiş olmasına rağmen “*zayıf*” olmaktan kurtulamayan; “*Ümmetim için dini mevzulara dair kırk hadis hifzedeni Allah Kıyamet Günü'nde fakihler ve alimler arasında diriltir*”¹⁷ hadisi etkili olmuştur¹⁸.

Hadis tarihinde “*Belirli sayıdaki hadisleri ihtiva eden eserler*”in çoğunlukla 40 hadis eserleri olduğu, bunun yanında, gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde, toplumun rakamlara yüklediği anlamlarla bağlantılı olarak, 7, 101, 250, 500, 1001 gibi farklı sayıda hadisleri ihtiva eden eserlerin varlığı bir gerçek olsa da, bu kriterlere uymayan ama belirli sayıdaki hadisleri ihtiva eden başka eserler de vardır. Nitekim İnceleme sadedinde bulunduğumuz “*et-Ta'limu'l-Kalem Limeni'llezî Lem Ya'lem*” adlı eser bu şekildedir ve 316 hadis ihtiva etmektedir. Ancak bu rakam, ne islâmî gelenekte, ne de Kırgızistan’ta özel bir anlam ifade etmemektedir. Bu sayı, sadece müellifin kendince yazmayı uygun gördüğü hadislerin rast gele oluşturduğu bir rakam olarak kabul edilebilir.

Hadis eserleri içerisinde hangi kategoride ele alınması gerektiği konusunda fikir edindiğimiz “*et-Ta'limu'l-Kalem Limeni'llezî Lem Ya'lem*” adlı eserin şekil ve muhteva özellikleri de Molla Şerafeddin’in hadisçiliğini yansıtmaları açısından önemlidir.

Eserin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Müellif bu eserini, hicri 1395 Rebi’u'l-evvel ayında yazmıştır. Eser, 15x21 cm ebadında, 96 varaklık deri ciltli ve üzerinde orak-çekiç nakışları bulunan çizgisiz kağıtlı bir deftere yazılmıştır. Her sayfayı çevreleyen çerçeveler, müellif tarafından çizilmiştir.

Müellif, diğer eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de yukarıda zikrettiğimiz hadis ve şiirleri en başta yazmakla, adeta bu kitabı neden yazdığını ortaya koymaktadır. Devamla, tamamen insanlara faydalı olmak ve hayır işlemek

¹⁶ Bkz. Aydın, *Tehzib Dönemi*, (Basılmamış Ders Notları) s.10.

¹⁷ Hadis hakkında geniş bilgi için bkz. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Thk: Ahmed Kalâş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-Tsz., II,322-323.

¹⁸ Bkz. Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, M.Ü.Yay., İstanbul-1985, s. 114-115; Yardım, Ali, *Hadis II*, D.E.Ü.Yay., İzmir-1984, s.93-94.

maksadını gözettiğine, “*Hayra delalet eden onu yapan gibidir*”¹⁹ hadisini yazarak vurgu yapmıştır.

Müellif bu eserini Suyûti'nin “*el-Câmi'u's-Sağır*” adlı eserinden seçip aldığı hadisleri, Çağatayca'ya tercüme ederek meydana getirmiştir. O da tıpkı Suyûfi gibi, hadisleri, Arapça metinlerin ilk kelimelerine göre alfabetik olarak sıralamış, bu yüzden senedlere hiç yer vermemiştir. Önce “*elif*” ile başlayan hadisleri, en sonunda da “*ya*” ile başlayan hadisleri vermiştir. Hadis ve tercüme bir çizgiyle birbirinden ayrılmıştır.

el-Câmi'u's-Sağır, 10031 tane, genelde kısa ve özlü hadis ihtiva etmektedir. Ondandır seçilerek alınan ve “*et-Ta'limu'l-Kalem Limeni'Ulezî Lem Ya'lem*”i oluşturan 316²⁰ hadis de aynı özellikleri taşımaktadırlar.

Eserde, önce hadislerin Arapçaları harf sırasına göre verilmiş, altına bir çizgi çekilmiş ve tercümesi verilmiştir. Tercüme, o dönemin ortak bilim dili diyebileceğimiz ve Orta Asya'da “*Türkî*” diye anılan Arap alfabesinin kullanıldığı Çağataycadır. Bugün bile, yaşlılar, bu dili okuyup anlayabilmektedirler.

Örnekleme açısından, eserin ilk ve son hadislerini vermek yararlı olacaktır. Eserde ilk olarak, Sovyet idaresinde gevşemeye başlayan Müslümanları, şahsiyetli, güvenilir ve sözünün eri olmaya davet eden şu hadis yer almaktadır:

¹⁹ el-Münâvî, a.g.e., III, 537.

²⁰ Molla Şerafeddin Kervânî'nin eserindeki hadisler, el-Câmi'u's-Sağır'da şu numaralarla gösterilmektedir: 25, 46, 51, 53, 59, 89, 116, 118, 121, 144, 162, 197, 202, 217, 234, 257, 263, 308, 316, 331, 346, 450, 558, 581, 561, 668, 677, 688, 764, 826, 842, 844, 960, 979, 984, 981, 990, 991, 993, 1073, 1085, 1130, 1133, 1154, 1187, 1186, 1202, 1210, 1213, 1258, 1260, 1262, 1290, 1292, 1274, 1386, 1392, 1396, 1440, 1604, 1969, 1748, 1771, 1818, 1832, 1854, 1908, 1924, 1934, 1947, 1984, 2009, 2082, 2098, 2114, 2158, 2221, 2264, 2283, 2376, 2399, 2479, 2482, 2457, 2492, 2496, 2497, 2508, 2545, 2555, 2559, 2575, 2584, 2601, 2712, 2714, 2735, 2738, 2791, 2753, 2857, 2866, 2874, 2900, 2901, 2909, 2943, 2944, 3014, 3042, 3081, 3105, 3132, 3197, 3196, 3219, 3252, 3317, 3373, 3394, 3399, 3450, 3455, 3466, 3459, 3532, 3836, 3856, 3890, 3982, 3999, 4044, 4100, 4211, 4247, 4302, 4336, 4425, 4489, 4516, 4529, 4572, 4594, 4626, 4645, 4700, 4702, 4791, 4856, 4864, 4878, 4879, 4881, 4928, 4971, 4978, 4994, 5004, 5133, 5272, 5266, 5299, 5341, 5373, 5480, 5485, 5700, 5717, 5777, 5782, 5822, 5893, 5920, 6026, 6033, 6098, 6117, 6153, 6166, 6229, 6233, 6240, 6244, 6249, 6264, 6277, 6279, 6356, 5658, 6370, 6406, 6421, 6462, 6209, 7219, 7255, 7273, 7322, 7402, 7443, 7476, 7562, 7575, 7576, 7578, 7581, 7594, 7582, 7584, 7662, 7688, 7692, 7708, 7847, 7888, 7899, 7908, 7934, 7950, 7964, 7973, 7983, 8002, 8030, 8056, 8070, 8096, 8117, 8118, 8134, 8135, 8159, 8161, 8168, 8189, 8190, 8281, 8303, 8317, 8321, 8333, 8339, 8372, 8390, 8394, 8411, 8414, 8486, 8489, 8491, 8546, 8571, 8572, 8589, 8593, 8596, 8605, 8243, 8633, 8687, 8704, 8721, 8727, 8732, 8752, 8820, 8831, 8845, 8888, 8893, 8978, 8979, 8993, 9028, 9036, 9095, 9103, 9143, 9147, 9149, 9189, 9197, 9202, 9206, 9264, 9316, 9648, 9666, 9704, 9709, 9728, 9777, 9782, 9827, 9828, 9863, 9870, 9876, 9878, 9879, 9899, 9903, 9920, 9928, 9943, 9985, 9987, 9992, 10001.

Arapçası: “*Âyetü'l-Münafiki selâsun: İza haddese kezebe, ve iza vaade ehlefe ve iza'tümine hâne*”²¹ (Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, kendisine bir emanet bırakıldığı zaman ihanet eder).

Türkçesi: “*Eydilar Resulullah Sallallahu aleyhi ve Selem. Münafikni alâmeti üç turûr: Eger sözlase yal'ân sözler. Ve eger va'da kılşa hılâf kılur. Ve eger emîn dip bilselar, hıyânet kılur. Ya'ni, koyulğan amânetni yok kılurlar*”²².

Alfabetik sıralamaya da uygun olarak yazılan eserin son hadisi ise şudur:

Arapçası: “*Yuhıbullahu el-âmüle iza amüle en yuhsine*”²³ (Çalışan kişi işini güzel yaptığı zaman Allah onu sever).

Türkçesi: “*Huday Teâlâ dost tutadur amel kılğannın, ve katık kılğan amelini yahşılaş için kılşa yani kılğan ibadet amelini yahşılasa Hudaga hoş kelur*”²⁴. Görüldüğü gibi müellif, burada da iyiliğe ve güzel işlere teşvik etmektedir.

Eserdeki hadislere sihhat açısından bakıldığında ise şu durum göze çarpmaktadır:

el-Câmi'u's-Sağîr'deki sihhat değerlendirmeleri esas alındığında, eserdeki toplam 316 hadisten, 166'sının sahih, 102'sinin hasen, 16'inin zayıf olduğu görülmüştür. 29 hadisin sihhati konusunda ise Suyûtî bilgi vermemektedir. Geri kalan 3 hadis²⁵, el-Câmi'u's-Sağîr'de geçmemektedir. Sihhati konusunda Suyûtî'nin bilgi vermediği hadislerin çoğunu, Şârih el-Münâvî değerlendirmiştir. Buna göre, 29 hadisten; 7²⁶, 10²⁷, 23²⁸, 85²⁹, 153³⁰, 170³¹, 235³² ve 274³³ numaralı hadisler sahih;

²¹ Hadis, Ebû Hureyre tarafından rivayet edilmiş olup sahihtir. Geniş bilgi için bkz. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1982, I,63.

²² Şerafeddin Kervânî, *et-Ta'limu'l-Kalem Limenillezî Lem Ya'lem*, v.1.

²³ el-Münâvî, *a.g.e.*, VI, 459.

²⁴ Şerafeddin Kervânî, *a.g.e.*, v.89.

²⁵ Bkz. *et-Ta'limu'l-Kalem Limenillezî Lem Ya'lem* adlı eserin 112., 230. ve 266. hadisleri.

²⁶ el-Münâvî, *a.g.e.*, I,122.

²⁷ *a.g.e.*, I,138-139.

²⁸ *a.g.e.*, I,328.

²⁹ *a.g.e.*, II,524.

³⁰ *a.g.e.*, IV,154.

³¹ *a.g.e.*, IV,329.

³² *a.g.e.*, V,508.

123³⁴, 143³⁵, 237³⁶ ve 286³⁷ numaralı hadisler hasen; 8³⁸, 11³⁹, 19⁴⁰, 21⁴¹, 66⁴², 135⁴³ ve 228⁴⁴ numaralı hadisler zayıftır. el-Münâvî, geri kalan 10 hadis hakkında sükût etmiştir. Bu tabloya göre, eserdeki hadislerin büyük bir kısmının sahih ve hasen olduğu görülmektedir. Az bir oranda da olsa zayıf hadislerin mevcudiyeti, müellifin özellikle sahih hadisleri seçme gibi bir gayretinin olmadığını göstermektedir. Aslında bu durum, müellifin hadislerin sihhati konusunda tamamen taklitçi ve gelenekçi olduğu izlenimini de vermektedir. Eser bu özellikleri itibariyle, yaklaşık aynı dönemlerde Türkiye’de Ömer Nasuhi Bilmen Tarafından Yazılan “500 Hadis-i Şerif...”⁴⁵ adlı eserini hatırlatmaktadır. Birbirlerinden tamamen habersiz, lehçeleri farklı, yaşadığı bölgeler farklı olan bu iki zatın eserlerindeki şekil ve muhteva benzerlikleri, o devir İslâm alimlerinin hadis konusundaki zihniyetlerini yansıması açısından da önemlidir.

Müellif, örneklerden de anlaşılacağı üzere, rahat bir tercüme metodu takip etmiş, ve bu yolla, verilmek istenen mesajı vermek istemiştir. Az görülse de bazı hadislerin tefsiri tercümesini yapmıştır⁴⁶.

Eser; inançlı, samimi, dürüst, güvenilir, cömert, fedakâr vs. olmayı tavsiye eden hadisleri ihtiva etmektedir. Başka bir ifadeyle, eserde ahkâm hadisleri değil, itikâd ve ahlâk hadisleri yer almaktadır.

³³ a.g.e., VI,177.

³⁴ a.g.e.,III,271.

³⁵ a.g.e., IV,43.

³⁶ a.g.e.,V,516.

³⁷ a.g.e., VI,254.

³⁸ Tirmizî garîb-Munkatı’ olduğunu söyler. el-Münâvî, a.g.e., I,125.

³⁹ Senedindeki Mehdî el-Basrî için İbn Ma’in, “bidatçıdır” ve “hadis uydurur” der. el-Münâvî, a.g.e.,I,149.

⁴⁰ el-Münâvî, a.g.e., I,228-229.

⁴¹ Irakî’ye göre, hadis “münker”dir. el-Münâvî, a.g.e., I,243.

⁴² el-Münâvî, a.g.e., II, 285.

⁴³ el-Münâvî, a.g.e., IV,43.

⁴⁴ Mürseldir. el-Münâvî, a.g.e., V,479.

⁴⁵ Mukayese için bkz. Coşkun, Selçuk, “Ömer Nasuhi Bilmen’in “500 Hadis-i Şerif” Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Tahlihi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Ankara-1998, ss.181-188.

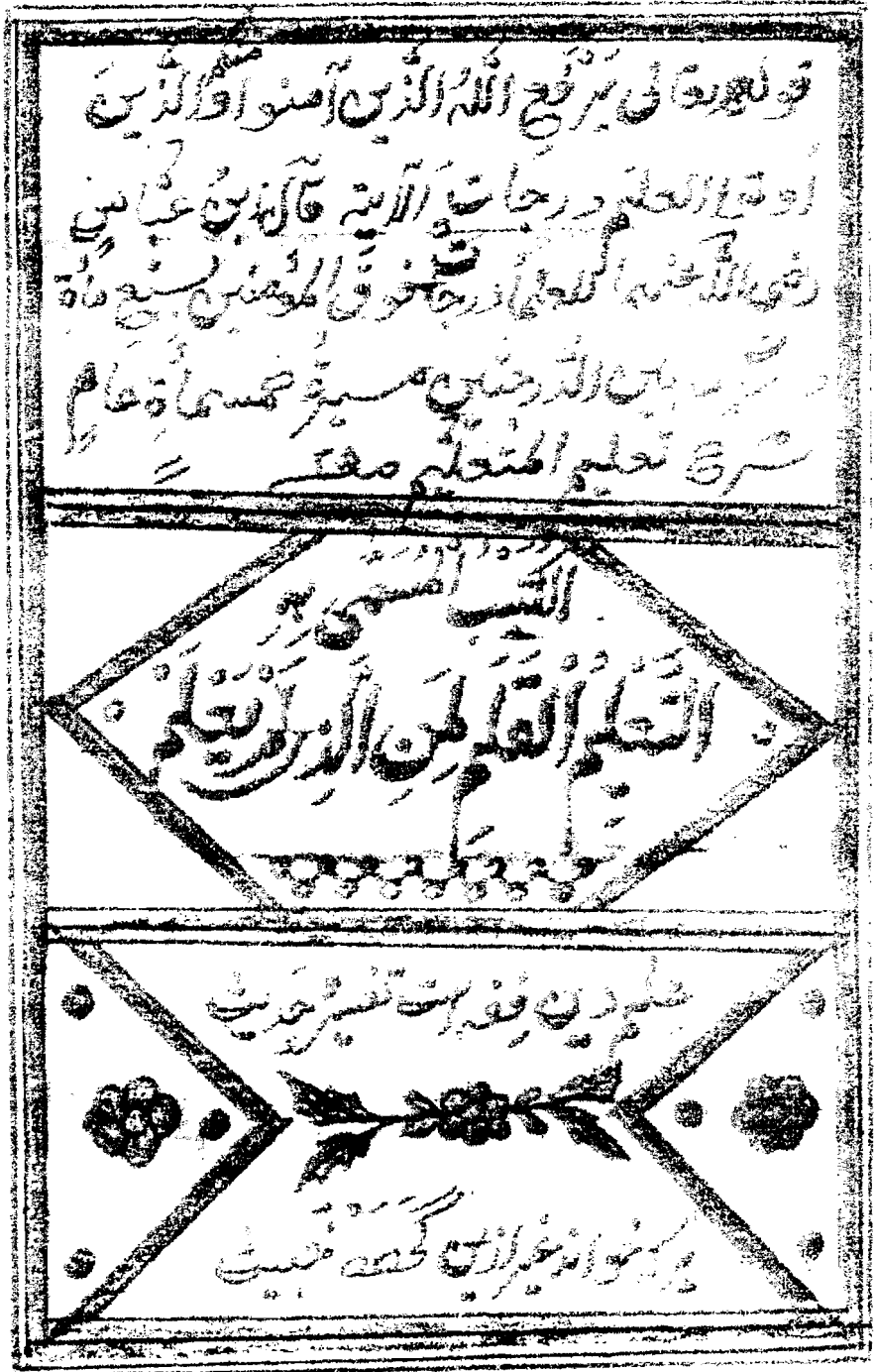
⁴⁶ Meselâ bkz. 31, 48, 54, 84, 87, 88, 102, 128, 132, 142, 169, 247, 250, 174, 176, 197 ve 306 numaralı hadisler.

Eserde, 168. hadisin baş tarafı atılmış⁴⁷ ve sadece “*Ey Allah'ın kulları! Tedavi olun. Çünkü Allah, ihtiyarlık hariç, hiçbir dert yaratmamıştır ki, dermanı olmasın.*” kısmını vererek “takti’ ” yapılmıştır. 130. hadiste de, hadisin baş tarafı sona, son tarafı da başa alınmak suretiyle “kalb” yapılmıştır.

Gerek takip ettiği metot, gerekse muhtevası itibariyle orijinal olmayan bu eser, Sovyet idaresindeki Müslümanlara, bildikleri bir alfabe ve dille nebevî sözleri aktarması açısından önemlidir. Molla Şerafeddin, diğer eserlerinde de çokça hadis kullanmıştır. Bu eserlerinde, güvendiği alimlerin bir hadisi alıp kullanmalarını yeterli bulmuş ve kendisi de kullanmıştır. Bu açıdan bakıldığında -en azından hadis noktasında- eleştirici değil, taklitçi olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, müslümanlıkla ilgili çok az sayıda yayının yapıldığı, müslümanların dinlerini öğrenmelerine izin verilmediği ve hatta inançlarından dolayı değişik baskı ve işkencelere maruz kaldıkları bir dönemde, kaçarak, Merğilan, Semerkand/Özbekistan, Peşaver/Pakistan, Hindistan, Şaartuz/Tacikistan, Kadamcay/Kırgızistan ve Özgön/Kırgızistan gibi merkezleri dolaşıp, uzun yıllar ilim tahsil etmek, daha sonra gizlice bunları kitaplaştırmak ve yine gizlice, bugünkü Kırgızistan'ın değişik bölgelerinde din hizmetlerini yürüten insanlar yetiştirmek, büyük bir azim, gayret ve fedakârlık örneğidir. Bu şartlar içerisindeki bir alimden, hadis ilminin teknik konularını tartışması değil, ancak bu yaptıkları beklenebilirdi. Kendisini rahmetle anıyoruz.

⁴⁷ Hadisin tam metni için bkz. es-Suyûtî, *el-Câmi 'u's-Sağîr*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, I, 332 (5373 nolu hadis).

ABSTRACT

In our last century, until 1990s, the religious education continued in The Middle Asian Turkish Communities despite the restraints of the Soviet Union. Thus, Works of theology can also be found in these communities. One of the writers is Şıarafaddin Karvânî. The author, who lived between 1905 and 1985 in Kırgızistan, produced Works in the fields of History, Literature, Kelâm, Akâid, Hadith, Fıkıh and Ethics. His work on the study of Hadith is called "at-Ta'limu'l-Kalem Limen allezi Lam Ya'lem". This work is accepted under the category of "The Works That Collect Certain Number of Hadith" and carries 316 hadiths in itself. Most of his hadiths are "sahih" and "hasene". Although his work is not an orijinal one in the field, it fulfills the cosiderable place in terms of his era and geographical strategy.